

(E)Tuğg.Doç.Dr. Oktay BİNGÖL

Venezüella Krizi: Rantiyeciliğin Çıkmazı

Giriş

Venezüella’da bir süredir yaşanan siyasi kriz, 2013’den beri ülkeyi yöneten Maduro’ya karşı muhalif lider Juan Guaido’nun geçici başkan ilan edilmesi ve başta ABD olmak üzere birçok ülke tarafından tanınması ile yeni bir aşamaya geçti.

Türkiye’de Venezüella’da yaşananları değerlendirenlerin çoğunluğuna hâkim olan bakış açısı, “ABD’nin, etki sahasında olan bir ülkenin sosyalist ve meşru yönetimini darbe ile değiştirmeye çalışmasıdır”. İlginç olarak bu bakış açısı farklı siyasi görüşü sahip kesimlerin ortak paydasını oluşturuyor.

Ortaya konan bakış açıları, Türkiye’de son dönemlerde popüler olan “33 Stratejide Savaş” isimli kitaptan esinlenme, mekân Latin Amerika olunca çok da haksız olmayan “fail-ABD’dir ön kabulü”, Bolivar-Chavez-Maduro-Sosyalizm yanılması ve “bize çok benziyor” analogi hatası öne çıkıyor. Bu ve benzeri kitaplar referans alındığında ve benzer bilişsel süreçlere saplandığında bir ülkenin başarısızlığında tarihinden, kültüründen, yöneticilerinden, toplumundan, ekonomisinden ve devlet yapısından kaynaklanan aslında kendine özgü olan her türlü faktörü dış güçlere bağlamak mümkündür. Hatta Dünya Bankasının, BM Kalkınma Programının, BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin, Özgürlük ve İnsan Hakları Kuruluşlarının raporlarının hepsi dış güçlerin uyguladıkları 33 stratejinin parçası olarak nitelenir. Milyonlarca insan göçe dış güçlerce zorlanmıştır, polis şiddete dış güçlerce azmettirilmiştir, gazeteciler dış güçlerce tutuklatılmıştır, yolsuzluk ve yozlaşma dış güçlerin eseridir...

Bu tür bir bakış açısını tartışmaksızın kabul etmek yerine kısa bir tarihsel bakış ve eleştirel bir analiz aydınlatıcı olabilir.

Tarihsel arka plan

Venezüella’nın modern tarihi İspanya’nın Amerika kıtasını sömürgeleştirdiği 1522 yılından başlatılır. 1811’de İspanya’ya karşı bağımsızlık ilan eden Venezüella 1830’da tam bağımsızlığını kazanabildi. Bağımsızlık sonrası 19.yüzyılın kalan kısmında siyasi-toplumsal ve ekonomik krizler içinde yaşayan Venezüella 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar sivil ve asker diktatörlerin yönetiminde kaldı. 1958’den itibaren yaklaşık 40 yıl yarı demokratik yönetimler hâkim oldu. Tipik bir rantiyeci devlet olan Venezüella (milli gelirin yüzde 95’i petrolden sağlanıyor) 1970’lerde petrol krizi ve fiyatların artışı ile nispi bir kalkınma gerçekleştirirken 1980’lerde finansal ve ekonomik krizler

yaşamaya başladı ve IMF paketlerine mahkûm oldu. Petrol zenginliği toplumun aleyhine işlemeye başladı (Kaynak huzursuzluğu-Hollanda hastalığı).¹

1980'lerin sonuna doğru artan siyasi ve ekonomik sorunlar önemli olayları da beraberinde getirdi. 28 Şubat 1989'de Carlos Andres Perez'in iktidarına karşı başkent Karakas merkezli isyan başladı. Yoksul halkın başlattığı isyan kısa sürede silahlı çatışmalara dönüştü. Polis yetersiz kaldığında ordu birlikleri isyan bölgelerini tanklarla kontrol altına alabildi.² Binlerce insan hayatını kaybetti. Yoksul halk, kendi ordusunun ve içindeki kendi evlatlarının sınırsız şiddetini hiç unutmadı. Yoksul yörelerin asker olan çocuklarının kendi yöre insanlarını öldürmek zorunda bırakılmaları da ordu içinde geri döndürülemez huzursuzluklara neden oldu.³

Karakas isyanı, 1982'den beri ordu içinde varlık gösteren ve bir subay olan Hugo Chavez tarafından yönetilen Devrimci Bolivarıcı Hareketin (*Revolutionary Bolivarian Movement-200*) güç kazanmasına yol açtı. Yoksul halk kesiminden gelen küçük rütbelerdeki askerler harekete katılmaya başladı. Sivillerden de katılım oldu. Hareket bir yönüyle ideolojik iken diğer yönüyle çıkar paylaşımcıydı.⁴⁵ Grup üyeleri genel olarak neo-liberal politikalara karşı görünüyordu, Simon Bolivar'ın fikirlerini söylemsel düzeyde benimsemişti ve yabancı müdahalesinin engellenmesini amaçlıyordu

Chavez ve Hareketi, 1992'de başkan Perez'e karşı bir darbeyle iktidarı ele geçirmeyi denedi. Darbe başarısız oldu ve hapsedilen Chavez, Perez'in yolsuzluk nedeniyle görevden alınmasından sonra 1994'de başkan Rafael Caldera tarafından affedildi. Chavez 4 yıl sonra 1998'de başkanlık seçimlerini kazandı.

Chavez'in seçim zaferini birçok faktörün bir araya gelmesi sağladı. 1980'lerden itibaren yaşanan ekonomik çöküş ve ağır IMF reçeteleri, siyasi partilere ve sivil politikacılara güvenin neredeyse yok olması, yaygın yolsuzluk, artan suç oranları ve güvenliğin kalmaması, ABD'nin Orta Doğu ve Doğu Avrupa'da meşgul olması ve sıklet merkezini Cihadizm'den kaynaklanan tehdide yöneltmesi Venezüella'nın yoksul halkı nezdinde güçlü adamı temsil eden Chavez'i iktidara getirdi.

Chavez dönemi: Sivil-asker ittifakı, popülizm, kutuplaşma ve kleptokrasi

Chavez, iktidarının ilk yıllarında ordunun tam desteğini alacak düzenlemeler yaptı ve özellikle yüksek rütbelere ayrıcalıklar sağladı. Terfi ve atamaları kontrolüne aldı. Daha önceki dönemlerde kışlasına çekilen ordu siyasi, idari ve ekonomik yaşmada etkin rol almaya başladı. Chavez döneminin sivil-asker ilişkileri asker-sivil ittifakı olarak tanımlanır.⁶

Chavez, yoksul halkın sevgisini ve güvenini zorunlu ihtiyaç maddelerini yardım şeklinde dağıtarak kazandı. Gecekondu semtlerine sağlık ocakları, okullar açtı, sınırlı bir alt yapı götürdü. Yokluktan ve açlıktan yıllardır kıvranan milyonlar için bunlar önemliydi. Chavez popülizmi sonuna kadar kullandı ve kısa sürede anayasayı ve devletin yönetim şeklini değiştirdi. Muhalefeti baskı altına aldı, basının tamamını kontrol ederek yandaştırdı. İş insanlarına iki seçenek sundu: ya benimlesin ya bertaraf olursun. Tabii ki genelde birincisi tercih edildi. Chavez döneminde ülkeden büyük bir insan göçü yaşandı. Muhalif akademisyenler, sanatçılar, bilim insanları ve halkın bir kısmı ülke dışına kaçtı. Venezüella toplumu ikiye bölündü: Chavezciler ve karşıtları. Kutuplaşma yıllar içinde giderek arttı ve kurumsallaştı. Orta ve orta üst sınıflar Chavez'e karşı olurken alt gelir grubu sınırlı da olsa sosyal yardımlar karşılığı yanında yer aldı. Siyaset sosyal yardım karşılığı-sadakât ve oy ilişkisine dönüştü.

Chavez, ABD karşıtı politikalarıyla tanındı, Rusya, Çin, İran, Libya ve Kuzey Kore ile yakın ilişkiler kurdu. Rus ve Çin şirketlerine petrol çıkarma hakları verdi. Bu ülkelerden büyük miktarlarda krediler aldı. Rus ve Çin üretimi silah alımları başlattı.

Chavez'e karşı ordu içinden 2002'de bir darbe girişimi oldu. Chavez tutuklandı ancak darbeciler arasındaki ayrılıklardan, ordu üst kademesinin Chavez'den daha fazla ayrıcalık sağlayarak arkasında durmasından ve halkın bir bölümünün Chavez'e desteğinden dolayı darbe başarısız oldu.⁷

Chavez, darbe girişimi sonrası darbeye karşı dayanıklılık stratejileri uygulamaya başladı.⁸ Bu kapsamda 2008'de Milli Bolivarçı Milis yapısını kurdu. Bu milis yapısı, toplumun her kesimine sızmaya başladı. Yerel yönetimlerde, sivil toplum kuruluşlarında, okullarda, mahallelerde örgütlendiler, gençlere askeri eğitim verdiler. Milis yapısı kısa sürede Chavez rejiminin korucuları oldular, suça karıştılar ve muhalefete karşı şiddete başvurdular, toplumsal kutuplaşmayı ve toplumun diğer yarısındaki Chavez karşıtlığını körüklediler.

Maduro dönemi ve güncel kriz

Chavez 2013'de ölünce, geçici olarak başkanlığa getirilen otobüs şoförü Maduro (Chavez tarafından varis olarak açıklanmıştı) Nisan 2013'teki başkanlık seçimini devlet imkanlarını kullanarak ve seçim usulsüzlükleri iddiasının gölgesinde yüzde 50,6 oyla kazandı. Toplum Maduro ve karşıtları olarak ikiye bölünmeye devam etti.

Petrol fiyatlarındaki düşmenin etkisiyle devlet gelirlerindeki azalma, küresel ve bölgesel ekonomik krizler, uyuşturucu kaçakçılığı, yolsuzluk ve reel üretim sektörünün gelişmemesi, gıda ve temel mallardaki ithalata bağımlılık Venezüella'da yaşamı felç etmeye başladı. Protesto gösterileri artınca filli olağanüstü hal dönemi başladı. Yeni kararnamelerle özgürlükler büyük ölçüde askıya alındı, baskı ve polis şiddeti arttı. Muhalefet ve sivil toplum liderleri ile gazeteciler tutuklandı. Medya tam anlamıyla yandı. Medya tam anlamıyla yandı.

2015'teki milletvekili seçimlerinde muhalefet mecliste üçte iki çoğunluk kazandı. Meclis Maduro'yu başkanlıktan azleden bir karar çıkardı ancak Anayasa Mahkemesi (üyelerinin tamamını Maduro seçiyor) bu kararı geçersiz saydı. Muhalefetin erken başkanlık seçimi talepleri dikkate alınmadı. Maduro, "Anayasa Hazırlık Meclisi" isimli başka bir meclis kurdu, yüksek yargı eliyle meşru meclisin yetkilerini budadı. İkiye bölünen toplum kesimleri bir diğerini dinlemeden kendi başlarına siyasi hamleler yapmaya başladılar, siyasi sistem tam bir çıkmaza girdi.

Gelinen noktada Venezüella'da siyasal ve ekonomik yaşam kaos içinde. Enflasyonun oranı tam olarak bilinmiyor. Yüzde 16.000 ile yüzde 10.000.000 oranları ortaya atılıyor. IMF Venezüella'daki durumu Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'ya, 2000'lerin başındaki Zimbabve'ye benzetiyor ve yüzde 10.000.000 gibi inanılmaz bir oran veriyor.⁹ Milli gelirinin yüzde 95'ini petrolden sağlayan Venezüella petrol fiyatlarının 2014'den itibaren 4-5 kat düşmesiyle adeta şok yaşıyor. Gıda ithal edecek para bulunamıyor.¹⁰ Kahveden, meyveye, ilaçtan kırtasiyeye her ürünün karaborsada ve fahiş fiyata satıldığı iddia ediliyor. Venezüella para biriminin değeri yok gibi. İşsizlik yüksek seviyede, ulaşım, elektrik ve su gibi kamusal hizmetlerinin temininde ciddi sıkıntılar yaşanıyor.

Sorun sadece ekonomik değil. Venezüella'nın 1999'dan beri kötüleşen demokrasi karnesi alarm veriyor. Venezüella son yirmi yıldır özgür olmayan ülkeler arasında sıralanıyor.2018'de özgürlük karnesi 100 üzerinden 26 puan (Türkiye'nin 32).¹¹

Venezüella’da yolsuzluk ve yozlaşma çok daha karmaşık bir sorun. 2012-2017 arasındaki 6 yıllık dönemde Venezüella yolsuzluk ve yozlaşmanın en yaygın olduğu 10 ülke arasında yer buldu. 2017 yılı raporunda Venezüella 100 üzerinden 18 puan alabildi (Norveç’in 100, Türkiye’nin 38).¹² Venezüella halkının yüzde 87’si son bir yıl içinde yolsuzluğun arttığına inanıyor. Halk, tüm devlet kurumlarının, siyasilerin, yerel yöneticilerin, polis ve ordu personelinin, yargıç ve savcılarının ve din adamlarının yolsuz ve yozlaşmış olduğunu dile getiriyor. Halkın yarısına yakını sağlık, eğitim, vatandaşlık hizmetleri gibi temel kamu hizmetlerine ulaşmak için rüşvet vermek zorunda kaldığı söylüyor.¹³ Kısacası rüşvet günlük hayatın parçası olmuş.

Yukarıdaki siyasal ve sosyo-ekonomik bağlamda Venezüella’nın toplam petrol rezervinin 302 milyar varil olduğundan hareketle varili 50 dolarla çarpıp toplamda 15 trilyon dolarlık varlık hesaplamasının halk için kıymeti yok.

Venezüella’nın Geleceği

Venezüella’nın krizinde belirli olacak üç dinamik söz konusu.

Birincisi halkın yarısına yakınına oluşturan Chavezci-Madurocuların desteğe devam edip etmeyeceği. Yaşanan ağır sosyo-ekonomik koşulların bu desteği azalttığı öne sürülebilir. Nitekim bu seferki gösterilere ve isyanlara yoksul halk kesim de katılıyor. Ancak Maduro’nun kontrol ettiği medya, sivil toplum görünümlü örgütler ve milis yapıları ile destek tabanını bir süre daha muhafaza etmesi mümkündür. Halkın Maduro’ya karşı “ABD darbe yapıyor” söylemini dikkate alıp desteğini artırması ihtimal dışı değildir. Ancak Latin halklarının Simon Bolivar’ı ve Che Guevara’yı yanalttığı gibi Maduro’yu da hayal kırıklığına uğratabileceğini dikkate almak gerekir.

İkinci faktör Venezüella ordusunun yaklaşımıdır. Ordu üst yönetiminin Maduro’ya destek açıklaması yapması önemlidir, ancak ordunun tamamının aynı fikirde olduğu söylenmez. Ordu Chavez ve Maduro yönetimlerinde fazlasıyla siyasileşmiş ve emir komuta hiyerarşisini kaybetmiştir.

Venezüella’nın bağımsızlığı sonrası ordu siyasi iktidarları bazen desteklemiş bazen de devirmiştir. Ordunun yaklaşımlarında üst yönetimin kişisel çıkarları ve siyasi-ekonomik aktörlerle kurdukları ittifaklar etkili olmuştur.¹⁴ 1958’de sivil yönetimlere geçildikten sonra başkanlar orduyu kontrol altında tutmak için emir komuta yapısını bozup, “böl-kontrol et” stratejileri uygulamıştır.¹⁵ Ordunun üst yönetiminin kişisel terfi ve çıkar odaklı, alt kademelerin ise ideolojik yönelimli olduğu iddia edilmektedir.¹⁶

Venezüella ordusunun bir kısım üst düzey personelinin 1990’lerin başından itibaren uyuşturucu üretimi ve ticaretini kontrol etmeye başladığı, tamamına yakın generallerden oluşan *Cartel de los Soles* (**Cartel of the Suns**) isimli şirketin kokain üretimi ve ticaretini yürüttüğü, Chavez döneminde gücünü artıran bu grubun halen Venezüella’da oldukça etkin olduğu araştırmalara konu olmuştur.¹⁷

Muvazzaf askerler Chavez döneminde (1999-2013) diğer kamu kurumlarında önemli görevlere atandılar.¹⁸ Ordu mensupları Venezüella’nın madencilik sektöründe yasa dışı şirketlerle dâhil oldular. Sınır boyunca mal ve döviz kaçakçılığına girdiler. Son dönemlerde ise bir kararname ile Madencilik, Petrol ve Gaz Sanayi Askeri Limitet Şirketi kuruldu.¹⁹

Ordunun bu yapısıyla ortak bir tavır takınması oldukça zor görülüyor. Bu şekliyle ordunun desteğini garanti saymak Maduro açısından da mümkün değil. Askeri karar vericilerin yılların rant kollama kültürünün etkisiyle kısa sürelerle taraf değiştirmesi ve iç kargaşalar yaşanması ihtimal dahilinde görülmeli.

Üçüncü faktör, krizin uluslararasılaşmasıdır. ABD Maduro'yu devirmeye kararlı görünüyor. ABD'nin Chavez-Maduro karşıtı politikası Obama döneminden beri değişmedi. Son günlerde Maduro yönetimi ile ilişkiler koptu. ABD'nin açık Maduro düşmanlığının halk ve ordu üzerinde yaratacağı etkiyi tahmin etmek kolay değil. ABD ile birlikte hareket eden Amerika kıtası devletlerinin önemli bir kesimi Meclis Başkanı Juan Guaido'yu geçici başkan olarak tanıdı. Avrupa Birliği ve Avrupalı liderler de ABD kadar açık ve sert olmamakla birlikte bir yönetim değişikliğini işaret ediyorlar. Rusya, Çin, İran ve Türkiye ile birkaç devlet Maduro'ya destek veriyor.

Venezüella krizinin bu derece uluslararası ilgi çekmesinde petrol rezervlerinin varlığı kadar diğer faktörler de önemli. ABD için Amerika kıtasında çibanbaşı olarak gördüğü yönetimi değiştirmek önemli. ABD insan haklarının çiğnenmesine, istikrarsızlığa, mülteci olgusuna, uyuşturucu kaçakçılığına vurgu yapıyor ancak çok inandırıcı bulunmuyor. Rusya ve Çin, Venezüella'ya çok yatırım yaptı, silah anlaşmaları, verilen yüksek borçlar ve alınan petrol imtiyazları söz konusu. Kısaca her ikisinin de yaklaşımı çıkar odaklı. İran ve Türkiye'nin Maduro'ya desteklerinin ciddi bir karşılığını görmek zor. Bölge ülkelerinin tavırları değişken ancak istikrarsız bir Venezüella'yı hiç bir komşunun tercih etmeyeceğine şüphe yok. Hiç bir bölge ülkesinin tek başına veya grup olarak Maduro'yu kurtarabilmesi zor ancak devrilmesine etkileri olabilir.

Yukarıdaki bağlam bölge ülkelerinin, bölgesel örgütlerin ve BM'nin arabuluculuğunda bir seçim takvimi ve geçiş süreci belirlenmesini en muhtemel seçenek olarak öne çıkarıyor. Ancak, bu krizi ABD'nin küresel ve bölgesel liderliğine bir darbe olarak gören ve kendi çıkarlarını koruma güdüsüyle hareket edecek Rusya ve Çin'in etkisini göz ardı etmemek gerekir. Bu etki krizi çözmekten ziyade uzatmaya neden olabilir ve iç savaşa sürükleyebilir. ABD'nin açık askeri müdahalesi ise şimdilik gündem dışı, Örtülü hareketlerin icra aşamasında olduğuna şüphe yok.

Sonuç

Krizi sadece ABD başta olmak üzere dış güçlere bağlamak yanıltıcıdır. Aksine bu kriz dış dinamiklerin de etkili olduğu ancak temel olarak içsel bir krizdir. Kriz bu bağlamıyla, büyük doğal kaynak zenginliğine sahip bir ülkenin siyasilerin aç gözlülüğü, yolsuzluğu ve yozlaşmışlığı, halkı kutuplaştırıcı politikaları ile nasıl başarısızlığa sürüklendiğinin tipik bir örneğidir.

Bu belgede yer alan hususların **tüm sorumluluğu yazarlara ait olup** MSE'ye üyelerini bağlamaz.

Bu belgenin her hakkı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu esasları çerçevesinde MSE'ye aittir.

Alıntılarda <http://merkezstrateji.com/> uzantısının verilmesi, belgenin tamamına ulaşılabilmesi için zorunlu tutulmuştur.

Son Notlar

- ¹ Bakınız. Oktay Bingöl, Başarısız Devletler: Kavramlar, nedenler ve sonuçlar, Ankara: Barış, 2016.
- ² Michael Derham, Politics in Venezuela: Explaining Hugo Chávez, Wien: Peter Lang, 2010, s.255.
- ³ Iselin Åsedotter Strønen, “A Civil-Military Alliance”: The Venezuelan Armed Forces before and during the Chávez era”, Bergen: Chr. Michelsen Institute (CMI Working Paper WP 2016:4)
- ⁴
- ⁵ Harold Trinkunas, “ The Crisis in Venezuelan Civil-Military Relations: From Punto Fijo to the Fifth Republic”, Latin American Research Review, Vol. 37, No. 1 (2002), 41–76.
- ⁶ Iselin Asedotter Stronen, “A Civil-Military Alliance”: The Venezuelan Armed Forces before and during the Chávez era”, Bergen: Chr. Michelsen Institute (CMI Working Paper WP 2016:4)
- ⁷ Ibid
- ⁸ Bu tür rejimler için asıl tehdit iktidarı kaybetmektir. Darbe korkusu tüm otokrat ve kletokratlar için derin bir korkudur. Bu nedenle bu tür liderler ülkelerinin devlet düzenini bilerek bozarlar. darbeye karşıyı dayanıklılık için bakınız. Oktay Bingöl, Ali Bilgin Varlık, 15 Temmuz Sonrası Türk Ordusu: Kriz ve Çıkış, Ankara: Barış, 2017.
- ⁹ https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/WEO_WORLD/VEN
- ¹⁰ Patricia Laya, Venezuela’s Collapse, <https://www.bloomberg.com/quicktake/venezuela-price-revolution>
- ¹¹ Freedom in the World 2018: Table of Country Scores, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2018-table-country-scores>
- ¹² Corruption Perception Index 2017. https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017
- ¹³ People and Corruption: Latin America and the Caribbean, Transparency. Org., October 2017. s.10.
- ¹⁴ Iselin Asedotter Stronen, “A Civil-Military Alliance”: The Venezuelan Armed Forces before and during the Chávez era”, Bergen: Chr. Michelsen Institute (CMI Working Paper WP 2016:4)
- ¹⁵ Harold Trinkunas, “ The Crisis in Venezuelan Civil-Military Relations: From Punto Fijo to the Fifth Republic”, Latin American Research Review, Vol. 37, No. 1 (2002), 41–76. s.44.
- ¹⁶ Trinkunas, s.47-49.
- ¹⁷ Brenda Fiegel, **Venezuela, Military Generals, and the Cartel of the Suns**, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/venezuela-military-generals-and-the-cartel-of-the-suns>; <http://www.insightcrime.org/groups-venezuela/cartel-de-los-soles>.; <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-24308302>.
- ¹⁸ Stronen, ibid.
- ¹⁹ Emiliano T. Mantovani, “New Commodity Frontiers in Venezuela: Extractivism’s new leap forward into the “web of life”, April 20. 2016. <http://venezuelanalysis.com/analysis/11938>